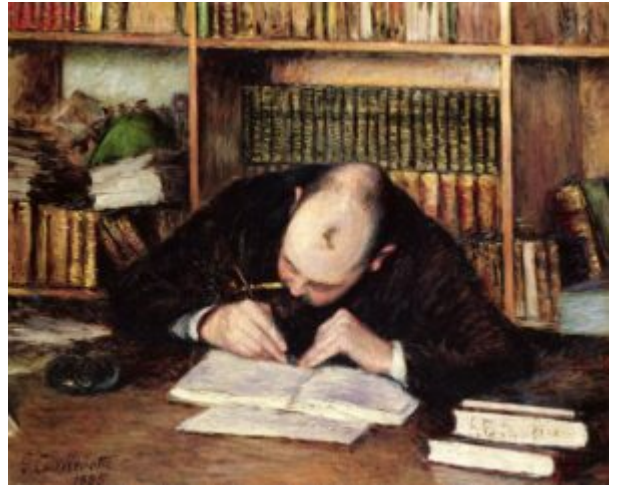

POEZIA CA INSTRUMENT DE DEZVĂLUIRE A ADEVĂRULUI FILOSOFIC

Autor: Dragoș-Sorin Păian | 6 aprilie 2024

Eseul de față își propune să analizeze modul în care poezia poate dezvălui adevărul conform strategiei lui Boethius în lucrarea sa finală. Această idee centrală a luat naștere din lectura lucrării lui Boethius, intitulată *Consolările filosofiei*. Ceea ce surprinde în această lucrare monumentală, devenită una dintre cele mai citite cărți de filosofie din toate timpurile¹, este dansul pe care autorul îl face între proză și poezie. La începutul fiecărui capitol ni se pune la dispoziție o poezie care oferă conținutul ideilor din restul capitolului în versuri. Citind aceste poezii, în mintea noastră a prins rădăcini o idee: poate poezia să dezvăluie adevărul filosofic? De ce ar fi ales Boethius să folosească poezia dacă aceasta nu ar fi adăugat valoare operei sale? De asemenea, urmând această idee, capitolul se va referi la alți doi mari gânditori care credeau că se poate ajunge la adevăr prin poezie, aceasta din urmă fiind limbajul adecvat de prezentare a ceea ce este adevărat (sau cel mai adevărat). Vorbim despre Schelling, care a scris el însuși poezii, și despre un personaj poate neașteptat, și anume Heidegger. Vom oferi două moduri în care credem că poezia poate dezvălui sau ajuta la dezvăluirea adevărului filosofic. Credem că aceste moduri se referă la maniera în care poezia folosește limbajul și la chipul în care aceasta transmite ideile la care se referă. Vom vedea că poezia are un mod fascinant de a exprima ideile filosofice, prin limbajul poetic, fiind considerată, de asemenea, chiar limită a limbajului².

Există un element care poate fi considerat foarte interesant încă de la primele pagini ale „Consolărilor”, și anume faptul că muzele artei sunt prezentate de autor ca niște curtezane frivole. Cu toate acestea, Boethius pare să ignore rolul pe care l-a atribuit Muzelor, folosind din plin binecuvântările Poeziei. Dar înainte de a continua, cred că este necesară o explicație a contextului în care s-a aflat Boethius. Acuzat de trădare, minciună indecentă creată de dușmanii săi politici, autorul consolărilor a fost aruncat în închisoare din ordinul lui Teodoric cel Mare, unde și-a așteptat sfârșitul, fiind

condamnat la moarte. Ne putem astfel face o idee despre ceea ce ar fi putut fi în mintea autorului când a scris această lucrare. Faptul că, în ultimele sale momente, a recurs și la poezie poate sta ca dovadă că Boethius a văzut poezia ca ceva mai mult decât un exercițiu estetic. Viziunea negativă a muzelor nu este o idee nouă în filosofie. Știm că, încă dinainte de Platon, filosofii considerau poezia o pierdere de timp sau o ocupație degradantă, deși au existat figuri importante precum Empedocles, Parmenide sau Heraclit care, lucru deja devenit faimos, au scris în versuri. Cu toate acestea, poezia nu a fost privită cu mult interes de către filosofi până în secolul al XX-lea. Desigur, s-ar putea oferi câteva contra-exemple pentru această opinie, cum ar fi lucrările lui Dante și Shakespeare, care au creat un interes arzător pentru istorici și filozofi deopotrivă. Chiar dacă luăm în considerare acest lucru, nu se poate spune că poezia a reprezentat un mod tipic de filosofare. Atunci, având în vedere reputația proastă a poeziei, dar și starea degenerată a muzelor din opera lui Boethius, de ce s-a hotărât condamnatul să scrie în versuri, sau chiar mai mult, să așeze versuri poetice în gura Doamnei Filosofie? S-ar părea că Boethius nu este singurul mare gânditor care a scris versuri înainte de condamnarea la moarte, iar acesta este un lucru fascinant, judecând după faptul că i s-a întâmplat și în trecut unei figuri foarte cunoscute din lumea filosofică. Înainte de a bea paharul de cucută, în ultimele sale momente din viață, Socrate a fost surprins, în mod șocant, de discipolii săi scriind poezie. Acest lucru ni se arată în dialogul *Phaidon* al lui Platon. Știm că Socrate a decis să scrie poezie ca urmare a unui vis în care i s-a spus în mod repetat să practice și să cultive artele. De ce a început părintele filosofiei să scrie poezie la capătul drumului? S-ar putea ca, având sfârșitul în fața ochilor, acesta apropiindu-se cu repeziciune, așa cum se apropie orice final, să bănuiască ceva mai profund în arta versurilor. Desigur, înțelegerea generală este că Socrate suferea, de fapt, o mică anomalie, fiind oarecum dezorientat de apropierea morții. Cu toate acestea, credem că scurtul episod, chiar dacă nu a fost analizat în continuare de Platon sau de vreun alt discipol socratic, joacă un rol important în expunerea noastră a dezvoltării adevărului filosofic prin poezie și, dintr-o anumită perspectivă, nu reprezintă doar o coincidență absurdă. Deși *Phaidon* este un dialog platonice târziu, în care maestrul filosofiei își prezenta deja de multă vreme propriul sistem filosofic complex, devinând de la prezentarea exactă a ideilor socratice, nu putem decât să ne întrebăm de ce Platon a decis, având în vedere părerea sa despre arta poetică, să așeze în rândurile sale acest episod cât se poate de bizar în viața maestrului său.

Două moduri în care poezia dezvoltă adevărul filosofic la Boethius

Dar, trecând de episodul socratic, trebuie să ne întoarcem imediat la Boethius. După părerea noastră, Boethius folosește poezia pentru a dezvălui adevărul filosofic într-un mod dublu în opera sa: în primul rând, folosește versurile pentru a explica și prezenta adevărurile filosofice pe care ni le prezintă ulterior în proză; în al doilea rând, poezia este folosită ca un imn către Divinitate pentru a-i cere să lumineze mintea și să permită adevărului să iasă din starea sa de ascundere. Există exemple pertinente în acest sens

preluate direct din text. Singura poezie care nu urmează acest plan este prima poezie, prin care Boethius își „cântă” disperarea și nefericirea, simțindu-se părăsit de Fortuna, fiind aruncat în închisoare, planându-i peste cap acuzația necinstită de moarte. Luați ca exemplu în acest sens primele rânduri ale poeziei: *Cel ce odată poeme-am compus cu avânturi de tînăr,/ Sînt nevoit ca să cânt vers de amare dureri ./ Iată, camenele -n haine de doliu să scriu îmi dictează/ Și elegia-n distih fața îmi scaldă în plîns.*³ Din replicile filosofului reiese că acesta se afla, cel puțin la începutul cărții, într-o stare spirituală deplorabilă, moment în care muzele își fac intrarea și încearcă să-i picure miere pe suflet. Aici intervine o chestiune destul de interesantă, și anume că, după ce a depășit momentul chinuitor, cu ajutorul Filosofiei, Boethius nu renunță la instrumentul preferat al muzei poeziei și continuă să-și folosească versurile pe tot parcursul lucrării. Dar, revenind la problema dezvoltării adevărului poetic, trebuie să oferim și aici câteva dovezi, extrase direct din text. După cum am menționat mai devreme, Boethius folosește poezia pentru a prezenta idei pe care mai târziu dorește să le discute în proză. De exemplu, în cartea a III-a, este prezentată o teorie a adevărului, în care ni se spune că adevărul obiectiv corespunde adevărului care este adânc îngropat în noi înșine, astfel, prin căutarea exterioară a adevărului, căutătorul se va întoarce la propria persoană, fără să se nege pe sine: *Cine caută adânc adevărul/ Și nu va fi amăgit pe cărări false/ Își va întoarce privirea lăuntrică spre sine/ Își va aduce gândurile rătăcitoare în cercuri acasă.../* . Aici nu ni se prezintă doar o teorie a naturii adevărului obiectiv în legătură cu adevărul interior, ci este prezentată o metodă adesea folosită de Boethius de a-și prezenta ideile prin versuri, ceea ce dovedește încrederea lui într-un astfel de proces poetic și în puterea pe care o poate avea poezia pentru un cititor însetat de cunoaștere. Un lucru și mai fascinant este faptul că Boethius, deși la începutul cărții sale o face pe Doamna Filosofie să alunge „curtezanele”, adică muzele artei, pline de rușine și inundate de ocări, el introduce versuri în gura divină a filosofiei. Astfel, pe tot parcursul lucrării, doctorul (aici Filosofia) folosește versuri pentru a-și convinge pacientul (pe filosoful aflat la ananghie), pentru a-l liniști, pentru a-și prezenta adevărurile filosofice, dar și pentru a ridica imnuri către Divinitate. Această legătură construită între filosofie și poezie nu poate fi întâmplătoare, și, credem noi, Boethius a văzut în poezie un instrument mai mult decât necesar pentru a-și prezenta ideile principale. În acest sens, oferim următoarele rânduri, pe care Filosofia însăși le pronunță: *Cel ce stăpân pe sine, cu-același fei de viață,/ A-nvins superba soartă punînd-o sub picior,/ Cel cc-a avut curajul ca să privească-n față/ Norocul, de înalță sau e coborîtor,/ Pe-acela nici mânia oceanului întins/... Nimica pe acela nu-l poate-nspăimînta.*⁴ Din versetul pe care l-am dat ca exemplu, Filosofia își începe tratamentul pentru pacientul ei suferind de nesiguranța și nedreptatea vieții, ce se află într-o stare profundă de suferință. Tratamentul promite a fi unul dur, dar singurul care poate vindeca cu adevărat, ca niciun alt tratament posibil, sufletul unui nefericit, mai ales al unui filosof aflat într-o asemenea stare de deznădejde.

Un al doilea mod în care adevărul revelat apare în opera lui Boethius, după părerea noastră, este în domeniul revelației Divinității, care este adesea invocată în rândurile

scrise de filosof. Desigur, Boethius a trăit într-o vreme - el însuși fiind creștin - când referirea la un Dumnezeu etern și iubitor devenise norma. Deși Boethius nu folosește citate luate direct din Biblie - ceea ce de altfel este destul de uimitor - el invocă de mai multe ori, prin propria sa gură sau prin Filosofie, numele Creatorului și al puterii Sale. În contextul *Consolărilor*, numele Creatorului este invocat din mai multe motive, dintre care unul este, desigur, credința autorului, dar un alt motiv demn de menționat aici este că prin această invocare, Doamna Filosofie, dar și Boethius, roagă Divinitate să le ofere ajutor pentru a transmite mesajul și ideile pe care doresc să le transmită. Pentru a clarifica ceea ce vrem să spunem, vom lua ca exemplu prima poezie din Cartea a III-a, care este folosită ca imn sau rugăciune. Aceasta apare ca o rugăciune necesară pentru a permite Filosofiei, pacientului ei, dar și cititorului să pătrundă într-un strat mai profund de cunoaștere. Prin această rugăciune, ca o poartă, ajungem în cercul intelectului divin, unde se cere o invocare a Tatălui Suprem pentru a putea păși cu gândul. Să ne uităm la versuri: *O, Tu, care stăpânești prin rațiunea veșnică,/ Creatorul planetelor și al cerului, care timpul/ Din eternitate aduci, Mișcător neschimbător,/ Nicio cauză nu Te-a împins să modelezi materia instabilă, ci/ Forma benignă a binelui suprem în Tine a stabilit.* (traducerea din engleză îmi aparține, luând această libertate artistică pentru a sublinia mai bine ce urmează să notăm). Vedem acum foarte clar invocația despre care vorbeam și modul în care această poezie ia, mai degrabă, rolul unui imn bisericesc, prin care autorul dorește să adune forța necesară, provenind din izvorul divin, pentru a ajunge mai departe cu cunoștințele sale. De asemenea, în acest caz Boethius profită de ocazie pentru a stropi versurile cu adevăruri filosofice ale vremii. Să luăm de exemplu cuvintele „mișcător neschimbător”, care este o teorie scolastică, foarte populară în acele vremuri, inspirată din teoria aristotelică a motorului nemișcat. Mai mult, cuvintele „creatorul planetelor și al cerului” nu sunt doar o serie de cuvinte care ar dori să flateze Divinitatea, ci, pentru acele vremuri, erau legi imuabile ale lumii și ale universului. Aici Boethius nu se limitează doar la câteva laude seci și și nici nu se pune în rolul unui preot, ci exprimă adevăruri binecunoscute ale timpului său. Așadar, pentru a încheia această parte a lucrării, ne amintim ceea ce am spus anterior, și anume faptul că poezia, așa cum este folosită de Boethius, are puterea de a îmbrăca hainele unei rugăciuni, ale unei invocații, astfel încât, prin har divin, deschide ușile către un set mai profund de adevăruri. Referindu-se la Creator, Boethius prezintă, de fapt, o viziune asupra lumii și a întregii realități.

Credem că este nevoie de încă un exemplu pentru a vedea cum poezia lui Boethius face să iasă adevărurile filosofice din ascunzătoarea lor, aici folosind o expresie pur heideggeriană, și anume din starea de tănuire ce le este firească. Lucrarea nu se termină cu o poezie, dar ultima parte a *Consolărilor* are o poezie în interiorul său. Această ultimă poezie leagă împreună o serie de idei presărate de-a lungul textului, subliniind diferența dintre lumea materială și cea spirituală, arătând că oamenii sunt singurele animale care pot discerne între cele două lumi și pot lua decizia liberă de a se strădui să înțeleagă și să atingă spiritualul. Vă oferim aici ca exemplu următoarele

rânduri: *Singur neamul oamenilor își poate ridica capul sus,/ Poate sta cu trupul drept și pământul să-l disprețuiască.* Viziunea lui Boethius, care vorbește despre viziunea mai largă a oamenilor învățați din acele vremuri, devine evidentă și chiar dacă nu am avea acces la proza care urmează poeziei, cititorul poate avea acces la aceste adevăruri filosofice. Aproape toate poeziile din *Consolările* lui Boethius funcționează în acest fel, cu excepția primului poem, despre care am discutat mai devreme. Această primă poezie, deși nu înfățișează un adevăr filosofic, dezvăluie *un adevăr psihologic*, care vorbește foarte clar despre starea de spirit a autorului și despre nevoia lui disperată de îndrumare. Acest adevăr psihologic constă în faptul că ni se arată o stare de spirit foarte clară în care sălășluiește autorul. Îl vedem foarte emoționat și frânt pe dinăuntru, un lucru foarte neobișnuit pentru un gânditor de asemenea calibru, dar o situație ce are o ieșire evidentă: filosofia.

Legătura dintre filozofie și poezie

Dar înainte de a vedea cum poezia poate dezvălui adevărul filosofic, trebuie să vedem dacă există o legătură reală între filosofie și poezie. Desigur, în cazul lui Boethius acest lucru pare destul de evident, deși nu se știe dacă alte lucrări ale sale au fost scrise în versuri. Inspirația sa poetică pare să fi venit odată cu apropierea morții, ca și ilustrului său predecesor, Socrate. Din vremea lui Platon, vizibilă din dialogurile sale socratice, este evidentă o relație nu tocmai pozitivă între filosofi și poezie. Aici nu încercăm, desigur, să ignorăm faptul că filosofii presocratici au scris și în versuri sau doar în versuri, sau să negăm faptul că Aristotel a analizat poezia în lucrarea sa faimoasă, ci doar subliniem că poezia ca atare nu a fost un element de studiu în modul la care ne referim noi aici. Spre exemplu, în timp ce Aristotel a atins conceptul de poezie în lucrarea sa „Poetica”, analiza lui s-a concentrat mai degrabă pe structura și funcția poeziei decât pe implicațiile ei filosofice. El a văzut poezia ca fiind mimetică și a explorat elementele ei, cum ar fi intriga, caracterul și catarsisul, dar nu a aprofundat semnificația ei filosofică. Numai în epoca contemporană s-a făcut o nouă analiză estetică asupra poeziei (aici putem să ne gândim la lucrări de mari dimensiuni, ce au apărut înainte de era contemporană, precum analiza poetică din Evul Mediu, sau *Aesthetica* lui Baumgarten și *Critica rațiunii de judecată* a lui Kant, care, deși complexe, iar pe alocuri obositoare, nu se ocupă îndeostul de poezie), oferindu-i acesteia din urmă o nouă șansă. Desigur, mulți filosofi, în special cei moderni, au făcut referiri la opere de ficțiune, dar, în detrimentul poeziei, s-au concentrat mai degrabă pe proză decât pe vers. Richard Eldridge este unul dintre numele din comunitatea filosofică care a încercat să aducă poezia în domeniul de interes al filosofiei, analizând-o mai îndeaproape. Așadar, poezia este descrisă drept ultima frontieră filosofică neexplorată, care poate duce, după un studiu mai aprofundat, la realizarea unor probleme noi și fascinante legate atât de filosofie, cât și de limbaj în general. Un cititor nepregătit, care ar dori să se scufunde în lectura poeziei moderne, ar fi oarecum șocat de faptul că, fără pregătire specifică, textul, deși în versuri, este aproape de neînțeles. Dar, acest lucru se poate

spune și despre lucrările filosofice (!), considerate a fi foarte dense de un cititor neavizat, care nu este familiarizat cu limbajul acestor lucrări. Aceasta poate fi o primă înrudire între poezie și filosofie: textul trebuie citit cu mare atenție, pentru că deseori ascunde lucruri în spatele cuvintelor; poezia a ajuns să fie un mediu prielnic în care autorul ascunde adevărurile pe care vrea să le transmită, prin zborul versurilor, cititorilor. Căci ascunzișul e doar o rampă de lansare pentru înălțarea adevărului, și, după cum spunea Blaga, tot ceea ce e profund iubește masca.

O persoană neobișnuită cu opacitatea textelor filosofice ar prefera să încerce să descifreze un text în versuri, cu toate dificultățile pe care le impune un astfel de text, și să extragă lucrurile ascunse în spatele rimelor și cuvintelor frumoase. Mai mult, nu vedem nici un motiv pentru care o poezie să nu ascundă în sine un adevăr filosofic, având în vedere că cei mai mari poeți ai istoriei au cochetat cu filosofia, încercând să integreze în operele lor numeroasele ei teorii. După cum am văzut în cazul lui Boethius, poezia pare să extragă ideile importante ale unei teorii filosofice și să le transmită într-un mod mai concentrat, lăsând deoparte limitările impuse în mod necesar de proză. La fel, în poezie, cuvintele sunt „umplute” cu o putere aparte, împuternicită de rima și forma elegantă oferite de autor, subliniind intelectului că ceea ce citește trebuie reținut. Dar ar trebui un filosof să practice poezia? Lăsând deoparte cazul care poate fi considerat special al lui Boethius, ridicăm această întrebare: se poate transmite filosofia prin poezie? În general, filosofii sunt interesați de precizie și definiție, lucruri care, la prima vedere, par foarte îndepărtate de modul în care funcționează poeziile. Poezia, dacă ne gândim la ultimele poezii pe care le citim, tinde să fie ambiguă, plină de cuvinte care sunt însoțite de multiple adevăruri și semnificații, propoziții ambigue și straturi care cer să fie explorate cu atenție. Am putea spune că, judecând după precizia textelor filosofice, cele două domenii nu au nimic în comun. Și totuși, revenind la cazul nostru particular, putem observa că transmiterea adevărului filosofic este posibilă, referindu-ne aici la Boethius și opera sa. Roger Scruton ne spune că „esența poeziei este să găsești adevărul”(*Art and Imagination: A Study in the Philosophy of Mind*), lucru ce aduce înfricoșător de mult cu definiția pe care tocmai filosofii o dau întreprinderilor lor intelectuale. Mai mult, Heidegger, autor la care vom reveni în scurt timp, vorbind despre perspectiva sa mai pe larg, consideră că poezia este o modalitate optimă de a dezvălui adevărul, sub forma unei revelații lipsite de conotațiile religioase obișnuite. Astfel, prin poezie și versurile ei, adevărurile pe care autorul vrea să le împărtășească sunt prezentate mai clar intelectului uman, în mod paradoxal. Poezia transfigurează ceea ce privește și, astfel, acel ceva ni se dezvăluie într-un alt fel, dezvăluind părți din lucrul studiat care ne-au fost ascunse până în acel moment. Să ne gândim la felul unic în care un poet privește anumite chestiuni și la modul în care reușește, prin limbajul poetic, să exprime ceea ce a înțeles, cântând parcă sufletului nostru și recalibrându-l cu al lui. Deși nu există aici spațiu pentru a intra în detalii, există gânditori care trasează o serie de asemănări între poeți și filozofi. Pentru a marca această ocazie, vom oferi două astfel de asemănări. În primul rând, atât poetul, cât și filosoful au o relație problematică

cu limbajul. Este un fapt binecunoscut că poetul, în arta sa, folosește cuvinte încărcate cu noi sensuri pentru a-și transmite mai bine mesajul. Mai mult, poeții pot chiar să creeze cuvinte noi, încărcate cu semnificațiile pe care le doresc, transmițându-și astfel mesajul prin aceste noi instrumente, mult mai potente. Acest lucru se regăsește și în lucrările de filosofie, unde autorul folosește cu dibăcie limbajul, împingând cuvintele la noi limite, pentru a-și prezenta ideile. Această metodă de a se juca cu limbajul se găsește atât în cărțile de poezie, cât și în cele de filosofie. O altă asemănare ar fi aceea că poetul și filosoful sunt interesați de adevăr, chiar dacă procedeele lor diferă, încercând să ofere o nouă perspectivă asupra comorii pe care o caută sau pe care chiar o intuiesc, artistic sau pur rațional. Luând exemplul lui Boethius, vedem că nu este nemaiîntâlnit ca un filosof să dorească să folosească ambele procese pentru a maximiza potențialul ideilor sale și pentru a îmbunătăți transmiterea și percepția lor.

Două moduri în care poezia dezvăluie adevărul filosofic

Dar în ce fel, mai exact, poate poezia să dezvăluie adevărul? Înainte de a trece la analiza a ceea ce au spus Schelling și Heidegger, considerăm că este important să disecăm această întrebare cu forțe proprii. Credem că există două moduri prin care poezia poate provoca o astfel de revelație. Chiar dacă, în cele din urmă, poezia nu este capabilă să dezvăluie adevărul absolut, aceste două atribute de discutat sunt, cel puțin, procese care urmăresc să înceapă căutarea. În primul rând, așa cum am menționat mai înainte, poezia aparține a de ceea ce, în frazeologia comună, s-ar putea numi *limbaj poetic*. Mai mult, pentru anumiți gânditori, precum Cercul de la Moscova, poezia apare ca chintesența limbajului, adică un nou tip de limbaj care subliniază limbajul ca atare. Dar ce este limbajul poetic? Cu toții ne putem gândi la o perioadă în care am auzit o expresie de genul „el era doar poetic”, când un prieten descrie un apus, cuvintele sale, deși frumoase, sunt, de fapt, goale. Cu toate acestea, limbajul poetic este departe de a fi un limbaj gol, lipsit de sens și semnificație. Limbajul poetic, numit uneori și limbaj figurativ, care este opusul „limbajului literal”, este, de fapt, cel mai semnificativ limbaj din repertoriul lingvistic al ființei umane. Poeții încarcă cât mai mult sens posibil în fiecare propoziție, chiar și în fiecare cuvânt ales sau în fiecare parte a poeziei. Tocmai din acest motiv, citirea unei poezii poate fi o sarcină grea, mai ales pentru o persoană grăbită să culeagă semnificații. Din acest motiv, citirea cu nerăbdare a unei poezii poate crea iluzia că este lipsită de sens. Dar, așa cum am menționat mai devreme, aceasta este doar o iluzie. Putem oferi un exemplu de utilizare a limbajului poetic referindu-ne la Boethius: *Așa se scufundă mintea în deznădejde adâncă/ Și vederea se întunecă; când furtunile vieții/ Umflă greutatea grijii pământeste./ Mintea își uită lumina interioară/ Și se întoarce cu încredere în întuneric de-afară*. Cu siguranță, Boethius ar fi putut să ne ofere aici o explicație directă a ceea ce vrea Filosofia să transmită „pacientului” său, dar recurgând la limbajul poetic, el transformă cuvintele Filosofiei și le oferă o haină nouă. Se pierde sensul cuvintelor prin acest proces? Sub nicio formă. Dimpotrivă, ceea ce vrea Boethius să transmită cititorilor devine mai evident prin folosirea limbajului poetic. Sunt o serie

de cuvinte frumoase, dar nu doar atât, ci prin rimă și ritm, se acoperă mai optim distanța dintre poezia în sine și mintea umană, iar cuvintele alese ne prezintă mai clar tabloul pe care autorul vrea să-l creeze. Suntem conduși într-o imagine anume, exact acolo unde autorul a vrut să fim conduși, imagine ce ar putea să ne scape prin folosirea limbajului literal. Desigur, prin limbaj literal am înțelege faptul că atunci când apar vicisitudinile vieții, omul își uită forța interioară și cade în disperare, dar am fi pierdut specificul portretului construit și impactul real al acestuia. De asemenea, este bine de menționat că poeziile nu sunt construite în întregime din limbaj poetic, folosind, nu de puține ori, limbajul literal. Mai mult de atât, limbajul poetic nu este ceva deținut exclusiv de poeți. Acesta apare în limbajul de zi cu zi, într-un mod cât se poate de firesc. Poeții sunt doar mult mai deliberați în utilizarea acestui instrument și sunt mai conștienți de faptul că, dintre toate formele de limbaj, limbajul poetic este cel mai încărcat de sens. Am putea spune că limbajul poetic este cel mai condensat limbaj. Nu numai că limbajul poetic este un instrument pe care îl folosim în limbajul comun, dar este, și nu întâmplător, instrumentul la care apelăm atunci când vrem să ne exprimăm față de lucruri care ni se par sublime, minunate, absolute. De ce, față în față cu sublimul sau absolutul, chiar dacă sunt o pictură sau Divinitatea, apelăm la limbajul poetic? Poate pentru că acesta este un limbaj foarte concentrat, care permite spiritului să se afirme așa cum dorește în situații extraordinare. În fața unui peisaj sublim, dacă nu am rămas în totalitate fără de cuvinte, expresiile noastre folosite întră adesea sub umbrela "poeticului", cuvintele și propozițiile obișnuite, folosite adesea pentru a exprima comunul, nu par a se potrivi în această situație. În ce fel limbajul poetic este un instrument de dezvăluire a adevărului este destul de clar din cele spuse până acum. Adevărul, ca și absolutul, necesită prin propria sa structură un limbaj care transcende limbajul literal. Această chestiune a fost intuită de toți marii poeți, de la Goethe până la poeții antici, dar și de autorul căruia i-am acordat mai multă atenție până acum, Boethius. Prin limbajul poetic, Boethius vrea să reprezinte adevărurile filosofice care urmează să fie explicate ulterior în limbaj literal, prin proză. Poezia folosită vrea să sublinieze aceste adevăruri și să nu le lase să scape înțelegerii noastre, îngropându-le, în același timp, adânc în mintea cititorului. Prin cuvintele folosite, printr-un joc de ritm sau altul, adevărul filosofic poate fi mai bine reprezentat. Adevărul filosofic este, prin concentrarea limbajului specific poeziei, scos la lumină și prezentat cititorului, oferindu-i-se un mod, dar și un loc în care și prin care să se desfășoare, chiar și pentru o clipă.

Deși la prima vedere, limbajul poetic poate părea mai greu de înțeles, el este folosit pentru a face mai ușor de perceput și asimilat cunoașterea unor concepte sau idei, a unor portrete sau evenimente. Luați, de exemplu, dorința de a defini ce este o țară. Am putea, desigur, să dăm definiția în dicționar a unei țări, dar în cele din urmă s-ar putea să rămânem cu întrebări și să nu ne putem forma o imagine reală a ceea ce este o țară. Astfel, prin limbajul poetic, folosind unul dintre modurile sale de exprimare, analogia, am putea spune că o țară este la fel ca o școală, unde, în loc de director, avem un președinte sau un monarh. De asemenea, alte două elemente ale limbajului poetic îi

conferă mai multă greutate: *folosirea metaforei și a metonimiei*. O serie de gânditori, inclusiv Jacques Derrida, consideră că metafora și metonimia nu sunt doar figuri de stil, folosite pentru a înfrumuseța limbajul, ci sunt elemente fundamentale ale expresiei și înțelegerii umane. Limbajul și înțelegerea conceptelor prin limbaj nu este posibilă fără utilizarea celor două elemente. Din motive tehnice, nu vom intra aici în mai multe detalii despre metaforă și metonimie, dar a fost important de menționat că există teorii despre aceste două elemente, strâns legate de limbajul poetic, care sunt văzute și înțelese ca esențiale pentru comunicarea și înțelegerea umană. Mai mult decât atât, înainte de a părăsi limbajul poetic, trebuie menționat încă o dată că acesta este folosit foarte des în viața de zi cu zi, pentru că de obicei noi dorim să spunem mai multe prin limbaj decât doar să precizăm fapte obiective (Acum plouă. Aici e frig etc.). Deși îl folosim fără să conștientizăm, nu se poate nega că folosim adesea limbajul poetic și nici că recurgem la chestiuni precum metafora, hiperbola sau ironia pentru a transmite ceea ce dorim să exprimăm prin cuvintele pe care le alegem. Desigur, poezia folosește limbajul poetic în mod deliberat și conștient, folosind toată forța acestui tip de limbaj. Așadar, extrasă din mediul comun, poezia poate deveni o armă foarte eficientă pentru exprimarea ideilor autorului (sau ale omului de rând!) și, de ce nu, a adevărului filosofic pe care îl are în vedere. Ar trebui să ne gândim cât de dificil ar fi pentru un gânditor ca Boethius să-și exprime ideile despre Divinitate fără a recurge la hiperbolă, metaforă, metonimie sau simbol. Gândirea medievală ca atare a fost definită printr-o analiză simbolică a lumii, în care omul de rând, dar mai ales toți acei oameni educați, își trăiau viața într-un sistem complex de simboluri și conotații. Mai mult de atât, ne este greu să ne imaginăm cum ar fi putut Boethius să exprime plenitudinea și profunzimea gândurilor sale fără poezie, chiar dacă limbajul poetic a luat sau nu forma unei adevărate poezie.

Înainte de a trece la poezie ca limită a limbajului, considerăm important să menționăm că nu există o delimitare exactă între limbajul figurat și cel literal, cel mult, limita dintre ele este aproape invizibilă. Este greu de spus dacă, în vorbire, ceea ce spunem este figurat sau nu, iar unii gânditori consideră că aproape fiecare afirmație este, de fapt, figurativă sau oarecum poetică; am putea spune că nu există un limbaj pur non-figurativ. Este de asemenea dificil de precizat dacă o propoziție, oricât de directă și literală, nu se află de fapt în interiorul universului figurativ. După definiția larg acceptată⁵, limbajul literal este mai direct decât limbajul figurat, dar unele voci ar susține că nici această definiție nu este corectă. Deși, prin limbajul literal, sensul propozițiilor este dat mai clar și mai direct, limbajul figurat este adesea folosit pentru a exprima mai bine sentimente, stări și, nu de puține ori, idei care nu pot fi pătrunse doar prin folosirea limbajului literal și cer imperios necesar o explicație „poetică”. De asemenea, faptul că limbajul literal este considerat „mai direct” în exprimarea sensului se referă, credem, doar la o analiză superficială a acestui așa-zis sens. De exemplu, dacă spunem că prietenul nostru Joe „este în flăcări” (Joe is on fire) suntem mai aproape de adevărul emoțional al situației sau al evenimentului decât dacă spunem că „Joe a fost excepțional de social în seara asta”. Mai mult, ne apropiem mai mult de adevărul experienței pe care am avut-o

urmărindu-l pe prietenul nostru Joe dacă vorbim astfel; noi dăm o indicație directă despre cum a fost să-l privești așa de social pe Joe și despre cum a fost experiența pentru el, intuind mai bine locul și timpul în care ne aflăm sau ne aflam în trecut (aici fiind petrecerea).

Al doilea mod în care credem că poezia joacă rolul unui instrument de revelare a adevărului filosofic este în statutul ei de limită a limbajului. Nu numai că poezia este locul de deschidere al sensului și creatoare de valoare, dar în același timp se referă dincolo de aceste lucruri, la nesemnificabil, la tăcere (căci referințele făcute de limbaj subliniază un eveniment dincolo de el, unde cuvintele devin inutile) și depășirea limitelor impuse a priori de limbajul comun. Ce este acest spațiu dincolo de limbaj? Și dacă un astfel de spațiu există, îl putem studia?⁶ Dacă aceste lucruri sunt posibile, ni se deschide un nou mod de a cunoaște și de a dezvălui astfel adevărul. În primul rând, trebuie să înțelegem că, spre deosebire de limbajul literal, limbajul folosit în poezie se referă, în același timp, la sensul ascuns în cuvintele folosite, dar și dincolo de ele, la idei care trăiesc oarecum în spatele cuvintelor, acestea din urmă făcând doar referiri ambigue la sensul care planează ca o ceață⁷ deasupra versurilor. Acesta este primul loc în care vedem cum limbajul poetic, adică poezia, trimite dincolo de sine, într-un univers intuit de limbaj, dar la care nu are acces. Aici stă la pândă adevărul filosofic, dar nu hibernând, ci fiind cât se poate de activ, așteptând, de fapt, ca limbajul poetic, mai exact ca rândurile poeziei să facă referiri la locația sa ascunsă. Nu putem defini ce vedem, dar putem arăta cu degetul. Derrida credea că nu există loc în afara limbajului, ci că întreaga suită de posibilități ale realității este integrată și cuprinsă de limbaj. Dar aici noi susținem existența unui spațiu dincolo de limbaj, sau, cel puțin, la limita sa, unde doar referințe subtile pot fi făcute prin poezie. Limbajul literal, spre deosebire de limbajul poetic, tinde să se abțină de la a face astfel de referințe, iar dacă îndrăznește să le facă, depășește limita și devine figurativ, putând fi integrat în poezie. Să oferim ca exemplu câteva versete folosite anterior: *Creator al cerurilor înstelate./ Doame pe tronul Tău cel veșnic./ Puterea Ta întoarce cerul în mișcare/ Și face stelele să se supună unor legi fixe*. Prin aceste versete, Boethius se referă la o ființă absolută, la Creatorul suprem, o ființă divină atât de diferită de ființa umană, încât nici aceste versete, oricât de frumoase și căutate, nu sunt suficiente pentru a-L descrie. Cuvintele încearcă și nu reușesc să includă întreaga ființă a Divinității în spațiul lor, dar în această încercare se referă la un Dincolo, ceva dincolo de limbaj, oferind oarecum o fărâmă din prestigiul pe care astfel de subiecte de necomunicat îl merită. În poezie, un astfel de proces este adesea întâlnit. Ce poate face atunci limba în fața acestui spațiu la care, de fapt, nu are acces? Să stea în tăcere. Singurul lucru care îi mai rămâne poetului în asemenea cazuri este să se mulțumească cu referințele sale, mai mult sau mai puțin directe, și, în final, să păstreze o tăcere gravă în fața adevărilor pe care nu le poate înțelege cu limbajul și, implicit, , cu mintea (pentru că mintea este structurată pe bazele limbajului). Mark Tuner vede în activitatea aproape infinită a limbajului de a crea sens exact ceea ce îi permite poetului să se joace cu structura și instrumentele sale. Dar, spune el, limbajul

literal atinge o limită, unde, credem noi, poezia intervine pentru a lărgi aceste orizonturi.

Dar la ce ne referim când spunem că poezia este la limita limbajului? Derrida considera limbajul ca fiind instabil, un joc neconținut de referințe și anulări sau adăugiri de sens, în continuă mișcare și transformare. Poezia, deși ne deschide, așa cum spuneam mai înainte, noi orizonturi, mutând limitele limbajului, ne arată, în același timp cu acest proces de expansiune, limita de netrecut pe care noi, ca animale ale limbajului, o avem atunci când folosim cuvinte. Și totuși, poezia pare să creeze un spațiu dincolo de limitele limbajului literal. În primul rând, face acest lucru prin referințele pe care le creează la obiectul sau evenimentul pe care îl transmite, așa cum am văzut mai sus în exemplul oferit de Boethius. Despre anumite chestiuni, precum Dumnezeu, singurul lucru pe care îl poate face omul, atunci când studiază astfel de absoluturi, este să creeze o referință prin cuvinte poetice și apoi să păstreze o tăcere plină de sens. În al doilea rând, poezia este limita limbajului prin faptul că extrage cuvinte din frazeologia comună și le încarcă cu noi semnificații și noi valori. Astfel, cuvintele obișnuite pot fi scoase din mediul lor obișnuit și folosite pentru a exprima idei și, astfel, dezvăluie, sau cel puțin indica, un adevăr filosofic. Cuvintele folosite de poezie sunt umflate până la negarea sensului și a conotațiilor, lucru care de obicei nu se întâmplă în limbajul literal. Oferim aici, înainte de a trece la următoarea etapă a lucrării noastre, un exemplu, extras din Cartea I a *Consolărilor*: *Toate lucrurile se supun legii lor străvechi/ Și toate își îndeplinesc sarcinile cuvenite;/ Toate lucrurile pe care Tu le ții în limite stricte,/ - Numai pentru actele umane negate/ Controlul tău firesc ca Domn al tuturor*. Prin aceste versete, nu ni se prezintă doar un adevăr al fizicii acelor vremuri, ci, în profunzimea acestor cuvinte, este luminat un adevăr mai profund. Dumnezeu, adică ființa divină, este cel care controlează mișcările universului, construindu-le legi eterne, iar, dintre toate aceste corpuri, numai omul pare să nu fie inclus a priori într-un astfel de set de legi, Dumnezeu dându-i un libertate largă în comparație cu alte creații. Aici cuvinte precum „lege” sau „sarcină” primesc semnificații mai profunde, fiind corelate cu existența Divinității și a voinței divine. Acesta este doar unul dintre numeroasele exemple care pot fi extrase din opera lui Boethius, care dovedesc rolul poeziei ca limită a limbajului.

Wittgenstein spunea că despre lucrurile despre care nu se poate spune nimic, trebuie păstrată tăcerea, aceasta incluzând în special adevăruri filozofice de tipul celor exprimate de Boethius, precum ideea unei ființe divine, originea legilor imuabile ale universului și natura timpului. Dar, așa cum intuise și Wittgenstein, limbajul, în special limbajul poetic, atrage atenția asupra acestui spațiu greu de definit dintre limita sa cea mai înaltă și ceea ce se află dincolo de acest orizont (dacă poate fi ceva dincolo). Poezia, prin folosirea specială a cuvintelor, așa cum am menționat mai sus, joacă un rol privilegiat de a exprima intrarea în adevărurile filozofice (pentru că, poate, nu este în puterea ei să exprime cu adevărat aceste adevăruri, ci doar să deschidă o cale). Pentru Boethius, existența adevărilor absolute era sigură, ceea ce se vede din poeziile sale și

din temele pe care alege să le prezinte. De remarcat că, spre deosebire de Wittgenstein, un filosof al secolului al XX-lea, Boethius a trăit într-o lume în care omul stătea față în față cu aceste adevăruri absolute și, minunându-se de simpla lor existență, intuindu-le ca atare, încerca să le dea o voce, să le pună în cuvinte și să le prezinte celorlalți frați ai umanității.

Două perspective: Schelling și Heidegger

Și acum vom trece la un alt filozof care a văzut în artă, mai ales în poezie, o modalitate de a dezvălui adevărul filosofic: Schelling. Schelling este creatorul unui sistem filosofic complex, dar în cercetările sale intelectuale nu a ignorat importanța artei. Mai mult decât atât, filosoful nostru chiar a scris poezii și a promis o astfel de poezie ca elementul care va veni și va completa sistemul său. De-a lungul lucrărilor sale, Schelling promite apariția unui poem epic speculativ, care va completa și sublinia principalele sale idei filosofice. Pentru el, poezia nu era ceva ce, în tradiție filosofică, ar fi trebuit depășit, ci, mai degrabă, un element care se prezintă ca punct culminant al filosofiei. Acest poem mesianic care va apărea la Schelling ar fi o „nouă mitologie” care joacă rolul unui tip de discurs care va pune capăt cercetării filosofice. Inspirația pentru o astfel de poezie vine din *Divina Comedie* a lui Dante, care pentru Schelling nu este doar o altă poezie printre altele, ci una cu totul specială, care poartă mantaua de poezie a tuturor poeziilor, care nu se încadrează într-un anumit gen, ci aparține unui gen cu totul unic. Dar de unde acest interes pentru opera de artă, în speță poezia? Schelling ne spune că prin opera de artă, sinele devine conștient de sine și de propriul său proces de gândire și conștientizare. Operele de artă sunt pătrunse de o infinitate inconștientă, făcând o sinteză absolută între natură și libertate, elemente foarte importante în filosofia sa. La fel, opera de artă, aici poezia, poate cuprinde și unifica dihotomia subiectivității și obiectivității, a idealului și a realului, a transcendentului și a imanentului. Vedem aici că operei de artă i se acordă un rol cu totul privilegiat pentru cercetarea filosofică posibilă pentru ființa umană.

Pentru a găsi informații despre locul privilegiat al obiectului estetic, nu trebuie să căutăm mai departe de lucrarea la care lucra Schelling în perioada în care și-a scris poeziile (*The Heavenly Image* și *Heinz Widerpost*), și anume „Sistemul idealismului transcendent”. În această lucrare, Schelling prezintă arta ca instrument de completare a filosofiei, care vine să ducă procesul filosofic la noi culmi speculative. În creația artistică, nu numai că știu (cunosc), dar știu (sau cunosc) faptul de a ști (de a cunoaște) și așa mai departe la infinit. Acolo unde filosofia eșuează, arta vine ca un salvator și duce gândirea umană înainte. Filosoful german ne spune că prin filosofie este imposibil să aducem „Eul” în postura de a fi de la sine înțeles, minune care se realizează numai prin operațiunile artei. Doar prin artă „eul” este pe deplin reprezentat și scos la lumină pentru a fi studiat. Schelling spune: „faptul-a-fi-reflectat a absolutului non-conștient și non-obiectiv este posibilă doar printr-un act estetic al imaginației”. Vedem aici cum

Înălțimile speculative ale minții umane pot fi atinse numai prin intuiție estetică, și nu prin activitate logică sau conceptuală. Acolo unde filosofii realizează că sunt neputincioși, intervine rolul artistului. În cartea pe care am menționat-o, lucru care se va schimba în lucrările publicate după aceea, Schelling oferă artistului un rol cu totul special. Pentru el, cel puțin la acest nivel al analizei sale, gânditorul german declară că miracolul artei nu poate fi înțeles de către filosofi, iar acesta din urmă nu poate decât să aștepte ca acest miracol să se întâmple, să aștepte ca geniul artistic să înceapă procesul de revelație. Astfel, filosoful devine martor la desăvârșirea miraculoasă a filosofiei. Desigur, în lucrările sale viitoare Schelling va aduce modificări concepției sale, dând rolul privilegiat filosofului. El ne va spune că filosoful este mai bine pregătit să perceapă și să înțeleagă esența artei decât o poate face artistul însuși. Astfel, artistul devine un vas pentru a scoate din ascunzătoare adevărul filosofic, dar filosoful este cel care trebuie să-și pună mai bine ochelarii pe nas pentru a studia ceea ce arta a dezvăluit. Fără filosofie, nu putem înțelege ce a scos arta la lumină. Artistul creează, iar filosoful instrumentalizează.

Dar cum este posibil ca poezia să dezvăluie adevărul pe care filosofia însăși nu-l poate scoate din ascunzătoarea sa primordială? Un element central pentru gândirea lui Schelling și încercările sale poetice este ceea ce vom numi „*amestecare*” (mixing): Când vorbim despre procesul de amestecare, ne referim, desigur, la procesul de amestecare a genurilor. Acest lucru se găsește adesea în poezie, mai ales în poezia satirică, dar pentru gânditorul german acest proces joacă un rol fundamental. Prin amestecarea genurilor, poezia devine un instrument de exprimare a adevărului în cât mai multe forme posibile, vorbind astfel mai clar despre ce intenționăm să spunem sau să arătăm prin folosirea armelor oferite de o gamă mai largă de astfel de genuri. Dar pentru a înțelege acest lucru mai clar și pentru a vedea cum exact poezia este capabilă să dezvăluie adevărul filosofic, chiar mai bine decât filosofia însăși, trebuie să ne oprim, din nou, la gândirea lui Schelling. La începutul secolului al XIX-lea, Schelling poate fi descris ca monist: *tot ceea ce există, prin însuși faptul că există, este Unul*. Peste tot există o singură ființă, o singură esență adevărată. Acest lucru care există cu adevărat este, în opinia filosofului nostru, *identitatea*. Tot ceea ce există este identitatea absolută. Deși singurul lucru care există cu adevărat este identitatea, identitatea există și vine sub două moduri: *formă și esență*. Cu alte cuvinte, realitatea este construită din două tipuri de identitate, identitatea formală și identitatea esențială. Esența nu poate exista fără formă și printr-o întorsătură fascinantă a gândirii, pentru Schelling forma este cea care are întâietate față de esență. Esența nu poate exista fără formă, căci oriunde există ceva, acel ceva se prezintă sub masca formei. Nu există o realitate esențială separată de realitatea formală. Deci putem spune că nu există realitate care să nu fie deja determinată și, ca să mergem și mai departe, esența absolutului nu se prezintă (căci n-ar putea face asta) decât sub imperiul formei. Cazul lui Schelling este foarte interesant pentru că el nu privește relația dintre esență cu forma din punctul de vedere tradițional deja pătruns în frazeologia comună, conform căruia esența precedă formei și, în același timp, este

superioară acesteia. Conform acestui model, forma este doar o copie imperfectă a originalului, adică a esenței. Pentru Schelling, "formarea" este inevitabilă, iar esența nu precedă formă, fiind complet dependentă de aceasta. Astfel, realitatea există și se formează printr-un proces nesfârșit de creare a esenței prin formare. Ce aduce acest nou model? S-ar părea că nu există o esență anterioară formei prin care să putem măsura toate formele realității. Astfel, procesul de comparare a obiectelor realității cu o esență primordială devine un proces lipsit de sens, pentru că rămânem fără acel element absolut, deja existent, al esenței. Pe scurt, realitatea constă în procesul de potențare sau intensificare a formei în scopul producerii unei identități *mai* absolute (rețineți că elementul unic al existenței a fost identitatea).

Acestea fiind spuse, în viziunea lui Schelling, poemul capabil să dezvăluie adevărul filosofic trebuie să fie capabil să integreze absolutul (așa cum a fost înțeles din cele spuse mai înainte) în corpul său. Aici intervine ideea de a amesteca genuri într-o poezie. Schelling oferă aici ca exemplu poemul lui Lucrețiu, numit *De rerum natura*, care conține gândirea epicuriană, apoi se transformă în polemică și chiar satiră. Prin acest amestec de genuri, spune Schelling, Lucrețiu dă naștere unui adevărat poem epic, capabil să dezvăluie adevărul filosofic. Acest amestec de genuri face dintr-o poezie, în opinia gânditorului german, o „poezie mai absolută”. Prin amestec, poezia în cauză este potențată și devine capabilă să transmită adevărul. Acest proces poate fi găsit și în interiorul poemului lui Schelling numit *Heinz Widerpost*, în care transmiterea unui sistem filosofic se contopește cu satira. Însă, acest proces de amestecare nu este un instrument strict poetic, ci poate și trebuie aplicat altor discursuri: știință, estetică, filosofie. Un „poem absolut” va fi unul care conține în sine, prin amestecul de genuri, o infinitate de forme. Și, așa cum am menționat mai înainte, forma este o postură a elementului fundamental și unic care este identitatea. În acest fel, prin procesul de construire a unei infinitate de forme, poezia se apropie de revelația adevărului care, în opinia lui Schelling, se ascunde în spatele oricărei încercări de filosofare. Acest tip de poezie reprezintă punctul culminant al oricărui demers artistic și științific. Să luăm filosofia, ca exemplu cel mai relevant, ce nu poate exista într-o stare de izolare splendidă dacă dorește să prezinte cât mai intens identitatea. Pentru aceasta, filosofia trebuie să se îmbine cu toate științele naturii și cu poezia, astfel încât, printr-o interconexiune de forme, să ajungă la starea de absolut. Ca exemplu de astfel de poezie absolută, Schelling îl oferă pe Dante și *Divina Comedie*, care este, de fapt, o dislocare a poeziei ca atare și un salt către absolut. Trebuie remarcat aici că Schelling s-a opus ideii romantice că absolutul este fără formă. Dimpotrivă, pentru gânditorul german, forma nu este o diminuare a absolutului sau a oricărei esențe fundamentale, ci formarea este productivă: *ea mărește și dezvoltă realitatea*. Deci absolutul este entitatea cea mai formată sau cea mai determinată. Absolutul devine determinat fără a-și pierde starea de absolut. Așadar, rolul unui poem absolut, revenind la cele spuse mai înainte, ar fi să includă în sine cele mai eficiente tipuri de discurs și genuri, să producă cât mai multe forme și, astfel, să ajungă la absolut, la adevărul ascuns dincolo de limitele pe care filosofia le poate atinge

singură. Deci, pe scurt, cum ar putea un poem absolut să dezvăluie adevărul filosofic? Prin crearea unui sistem complex de forme, care prin însăși natura lor, așa cum îl înțelege Schelling, se referă la principiul absolut al identității. Mai multă formă, mai mult Absolut încapsulat în corpul aceluiași poem.

În continuare, vom analiza pe scurt perspectiva lui Heidegger asupra acestui subiect, pornind de la o dilemă subliniată în repetate rânduri de marele gânditor german. Trebuie să ne amintim că Heidegger a văzut o problemă reală între adevăr și gândire, sau mai degrabă între posibilitatea de a crea o relație de adevăr între un eveniment sau lucru și o persoană. După cum spunea Lyotard, în *Condiția postmodernă*: „care este dovada că dovada mea este adevărată?”. Deci, cum poate fi explicat un astfel de fenomen și cum poate fi discutat și înțeles? Trebuie să menționăm că Heidegger a avut un alt mod de a ataca problema adevărului. Conform perspectivei filosofului german, ar trebui să ne întoarcem la modul grecesc antic de a privi și înțelege adevărul ca atare. Heidegger reintroduce un termen grecesc, numit „*aletheia*”, concept ce înseamnă a descoperi adevărul, a-l scoate din starea sa de ascundere în care este învăluit, lăsând în același timp ființările să se arate așa cum sunt cu adevărat. Descoperirea adevărului aici creează o relație între adevăr și neadevăr, adevărul fiind negația neadevărului. Adevărul este, pentru Heidegger, descoperirea Ființei (Sein) sau a ființării (Seiendes). Dar cum poate fi numit și explicat acest proces de descoperire a ființării? Aici Heidegger oferă un răspuns neașteptat: prin poezie. Gânditorul german credea că limbajul filosofic, deși util pentru anumite lucruri, este insuficient pentru a vorbi despre procesul de descoperire a adevărului și, implicit, a ființării ce se deschid în fața „privirii” Dasein-ului. Principala critică a filosofului german la adresa lui Platon și a întregii gândiri occidentale se referă la faptul că, începând cu Platon, gânditorii au înțeles greșit noțiunea de adevăr. Conceptul lui Platon despre adevăr, spune Heidegger, se ocupă de corectitudine, cu o privire profundă și explicativă asupra argumentelor. Acest concept de corectitudine, adaugă el, a creat problema potrivit căreia filosofii, în loc să se ocupe de ființări în ele însele (sau de Ființă ca atare), se concentrează incorect pe „comportamentul uman față de ființări”. Aici intervine reutilizarea heideggeriană a termenului „*aletheia*”; pe care o traduce prin „scoatere-din-ascundere” (traducerea ne aparține; termenul în engleză, credem noi, reprezintă mai bine ce voia Heidegger să transmită cititorului: unconcealment). În loc să încercăm să „înțelegem corect”, ar trebui să fim mai atenți la ființări ca atare, încercând să le lăsăm spațiul și timpul necesare, atunci când le studiem, pentru a fi ele însele și a se deschide așa cum sunt cu adevărat. O perspectivă a corectitudinii, spune Heidegger, implică un subiect care percepe obiectul și îl explică „corect”, într-o sferă pe care nu o cunoaștem în fapt. Deci suntem forțați, spune gânditorul, să producem o schimbare în modul în care înțelegem adevărul și să căutăm un limbaj potrivit pentru a-l explica.

Cred că o explicație a conceptului de adevăr în filozofie este strict necesară în această parte a lucrării. Fără a înțelege la ce concept ne referim, lucrarea de față nu și-ar atinge

scopul. După cum spunea Aristotel, înainte de a vorbi, ar trebui să ne explicăm termenii. Așadar, oferim aici o scurtă definiție a adevărului în filosofie. În filosofia limbajului și în lunga istorie a metafizicii, adevărul constă în proprietatea propozițiilor, aserțiunilor și gândurilor de a fi consecvente cu starea sau faptele realității sau cazului cu care avem de-a face în momentul analizei. Desigur, putem vorbi și despre un adevăr de natură mai ezoterică, care poate fi dezvăluit prin filosofie (sau revelații mistice, deși cele două moduri sunt total diferite), care se raportează la natura existenței și la principii absolute. Deși această ultimă teorie și-a pierdut valabilitatea în epoca noastră, ne putem gândi cu ușurință că Boethius, un gânditor care a trăit în secolul al VI-lea după Hristos, a dorit prin scrisul său și, implicit, prin poezie, să dezvăluie un astfel de adevăr absolut, mai ales dacă ne gândim la Divinitate și la reprezentarea ei. Dar, revenind la genul de adevăr acceptat (în mare, dar nu în totalitate) de comunitățile științifice și filosofice, trebuie remarcat că adevărul nu este doar un concept intangibil, care este separat de viața lumească și nu are niciun efect asupra noastră și vieții de zi cu zi. Cu greu ne putem imagina o societate funcțională în care adevărul este pur subiectiv și fiecare individ își trăiește viața după propriile reguli. S-ar părea că, pentru a supraviețui ca societate, trebuie să fim de acord, cel puțin în linii mari, asupra unor probleme, dând o oarecare valoare obiectivă adevărilor umane. Fie că ne referim la legea biblică de a nu ucide sau la vreo lege seculară care ne dă dreptul la libertatea de exprimare, s-ar părea că adevărul are reverberații cât mai reale pentru o lume la fel de reală (sau este ea astfel cu adevărat?). O teorie foarte populară, deși criticată de anumiți gânditori, este teoria corespondenței. Această teorie vine de la Aristotel, acesta din urmă spunând: „a spune despre ceea ce este că este, sau despre ceea ce nu este că nu este, este adevărat”. Deci, această teorie construiește o corespondență, o relație, între gând și cuvânt și faptul la îndemână. La început, teoria corespondenței pare o platitudine, dar făcând apel la bunul-simț, a devenit extrem de populară, mulți gânditori spunând că, de fapt, așa funcționează adevărul. Desigur, au existat gânditori, precum Wittgenstein, care au criticat această teorie. Pentru acești gânditori, faptele sunt ființe ciudate, care, spre deosebire de structurile reale din lume, nu au o locație spațială și poate nici un moment specific în timp. Mai mult, a fost aspru criticată ideea conform căreia este permisă folosirea faptelor pentru a crea o corespondență deoarece, în fapt, aceasta este o acțiune arbitrară, bazată pe convingerile oamenilor, oricât de puternice ar fi acestea, siguranța în ele neînsemnând nimic, despre un anumit lucru sau eveniment. În același timp, Heidegger nu putea înțelege cum se poate construi o relație între gândire și fapt, adică cum este posibil acest proces de creare a unei situații adevărate între două dimensiuni atât de diferite. Vom vedea că gânditorul german va recurge la poezie pentru a explica acest lucru bizar. Dar, revenind, putem spune că, în cazul unui filosof precum Boethius, au existat adevăruri absolute, care puteau fi reprezentate prin proză sau, de ce nu, poezie, fără a fi nevoie de exerciții mentale extravagante pentru a le justifica posibilitățile de existență. Printre aceste adevăruri se numără, așa cum apar în mod repetat în *Consolări*, aspecte precum cea mai fericită viață pe care o poate avea un

filosof sau un simplu iubitor de cunoaștere (puternic inspirată de conceptele stoice) și existența și măreția Divinității, care luminează fiecare aspect al vieții omului. Astfel de adevăruri filosofice (desigur, pot fi considerate și adevăruri banale, intuite de oamenii de rând din acele vremuri) apar constant pe paginile operei lui Boethius, corespondența dintre mintea umană și faptele adevărate "din exterior" fiind mai mult decât evidentă, chiar dacă acest proces poate fi făcut mult mai sinuos de prezența simbolurilor în realitatea înconjurătoare.

După cum s-a văzut, Heidegger este mai interesat de relația naturală pe care Dasein-ul (ființa umană în termeni heideggerieni) o are cu ființările pe care le întâlnește în lume. El vrea ca oamenii să lase ființările pe care le întâlnesc să se desfășoare în mod natural în fața lor, fără a încerca să creeze o ipoteză corectă despre aceste ființe (ușor de văzut cum acest proces este cu atât mai violent într-o societate ultra-tehnică, îmbibată în scientism). Înțelegând acest lucru, este destul de clar de ce Heidegger și-a dorit un limbaj non-tehnic care să explice acest fenomen de „scoatere-din-ascundere”. Filosofia, afirmă el, a creat un set foarte restrictiv de reguli și un limbaj foarte tehnic pentru a explica fenomenele și obiectele realității, închizând orice carte care ar dori să continue misterul existenței. Poeții, alături de filosoful german, își doresc ca toate cărțile și posibilitățile să rămână deschise, să lase Ființa să ni se dezvăluie sub toate formele ei, fără a încerca să o forțeze să ia o formă anume care să se potrivească ipotezelor noastre obsedate de corectitudine. Dar înainte de a merge mai departe, trebuie să ne întrebăm care este adevărul care ne este ascuns și trebuie dezvăluit, după cum vom vedea, prin poezie? Credem că adevărul la care se referă Heidegger este însăși Ființa, care, deși diferă de conceptele absolute prezentate de Boethius, joacă rolul acelor chestiuni fundamentale și primordiale care nasc în om nevoia de a le vorbi și de a le înțelege. Ființa poate fi înțeleasă ca jucând rolul adevărilor absolute despre care vorbește Boethius în opera sa, deși ea este, în concepție pur heideggeriană, mai degrabă un orizont în permanentă mișcare și răsucire, decât un punct ce trebuie atins și dominat conceptual. Dar aici ia naștere o altă relație fascinantă, de care Heidegger este clar interesat, și anume relația limbajului cu Ființa. Iar limbajul potrivit pentru a scoate Ființa din starea ei de ascundere este tocmai poezia. Dar cum dezvăluie poezia aceste lucruri? Pentru a înțelege acest fenomen, vom folosi exemplul oferit de Heidegger care se referă la un tâmplar, un dulgher de mobilier fin. Acest personaj nu obligă lemnul pe care îl folosește să ia o formă anume, pe care o are în vedere, ci încearcă să înțeleagă structura intimă a lemnului, să-i înțeleagă capacitățile, modulațiile și formele posibile. Astfel, poetul, ca un tâmplar priceput, nu încearcă să forțeze Ființa să ia o formă anume, așa cum dorește el însuși, ci, folosind un limbaj mai sensibil, mai flexibil și mai condensat, lasă Ființa și infinitele ei modulații să se prezinte așa cum doresc să se deschidă în fața Dasein-ului. Deci, limbajul poetic este limbajul fundamental pentru a dezvălui Ființa. Mai mult, Heidegger subliniază ideea de „cuvânt”; cum apare în limbajul „obișnuit” și poetic. Cuvintele par să aibă ceva imanent important în ele. Putem spune că adevărul în sine este la fel de fragil ca și cuvintele care încearcă să-l descrie.

Gânditorul german atrage atenția asupra faptului că un termen, aici un cuvânt, își pierde puterea în limbajul comun, cu cât îl folosim mai des. Folosindu-l foarte frecvent, încetăm să auzim cu adevărat cuvântul și să-i înțelegem forța și sensul, murmurul Ființei închise în el pierzându-se în gălăgia cotidianului. Astfel, ar trebui să ne întoarcem la o înțelegere primordială a cuvintelor, precum poeții, pentru a auzi ceea ce vor cu adevărat să transmită. Poetul preia cuvintele din limbajul comun și, umplându-le din nou cu sens și forță, le folosește în creațiile lor pentru a ne face să auzim reverberațiile Ființei. Mai mult, cuvintele folosite în poezie ne fac să ne gândim la însăși natura limbajului și la misiunea acestuia de a păstra și transmite Ființa ca atare, rol considerat fundamental de Heidegger.

Ce sunt poeziile, dacă nu modalități de a face auzite posibilitățile Ființei? Unele poezii ne vorbesc mai clar, pentru că Dasein-ul este mai interesat de acel subiect și de limba folosită, altele produc doar șoapte, dar nu încetează să ne vorbească. Chiar dacă suntem cititori ocazionali de poezie, putem totuși percepe faptul că acestea sunt încorporate cu semnificații existențiale și chiar cu adevărul Ființei. Rolul poezilor și al poeziei este de a păstra și transmite formele posibile ale Ființei, lucru pe care poeții l-au înțeles demult, înainte de filosofi. Limbajul, în special limbajul poetic, dă expresie a ceea ce este mai pur și mai ascuns. Mai mult de atât, poezia ne ajută să luminăm gândurile și ideile, care sunt alte modulări ale Ființei văzută ca un orizont în care este circumscrisă conștiința umană. Astfel, poeții dezvăluie misterul Ființei, precizând experiențe, evenimente și obiecte care încarnează strălucirea acesteia.

Pentru Heidegger, limbajul este un proces (și produs) complex, care are două misiuni de proporții titanice: în primul rând, trebuie să comunice obiectele comune ale vieții de zi cu zi; și în al doilea rând, el trebuie să comunice acele adevăruri esențiale și profunde ale Dasein-ului și, prin referire la Dasein, ale Ființei ca atare. Vedem cum limbajul are și rolul de a dezvălui, pe lângă adevărul Ființei, adevărurile despre Dasein, despre ființa umană, aceasta fiind văzută și înțeleasă ca vorbitor și, tocmai prin acest fapt, păstrătoare a Ființei. Totuși, în această dublă misiune a limbajului intervine o dificultate. Cum putem vorbi fără a fi prea banali sau prea detașați de realitate? Aici Heidegger oferă ca răspuns, din nou, poezia, care joacă rolul unei punți salvatoare între limbajul prea familiar și cel prea detașat. Revenind la puterea cuvintelor, poeții, conștienți de importanța acestora, le folosesc cu mare grijă în creațiile lor, umplând fiecare cuvânt și fiecare propoziție cu semnificații și idei, făcând cititorul sau ascultătorul să audă cu adevărat ceea ce se spune și ceea ce este subliniat de poezie. Limbajul comun, spune Heidegger, tinde să apuce cu brutalitate cuvintele de guler și să le golească de semnificație, lăsând în urmă un teren liber, gol de adevărurile Ființei. În schimb, limbajul poetic preia cuvintele și le readuce la locul lor de drept ca porți de acces către Ființă și către reverberațiile ei. Căzând în limbajul obișnuit, cuvintele își pierd forța de revelare a adevărului și, fiind integrate cu forța în minte și conștiință, produc acum un efect advers de ascundere. Poetul se luptă să recapete forța inițială a cuvintelor și să-și

activeze misiunea primordială de a scoate din ascundere.

Scurtă concluzie

Vedem cum, la fel ca Boethius sau Schelling, Heidegger a intuit ceva mai mult în limbajul poetic, dându-i un rol cu totul privilegiat. Desigur, Heidegger nu a vrut să ne spună să renunțăm la cercetarea academică, adică la cercetarea filosofică, care are și ea un rol foarte important ce nu poate fi negat, nici măcar de cei mai practici dintre noi. El a vrut doar să sublinieze că adesea un limbaj prea tehnic sau comun nu este suficient pentru a prezenta și scoate la lumină adevărurile despre Ființă și Dasein. Felul în care poezia produce acest efect de scoatere-din-ascundere, așa cum am discutat deja, constă tocmai în modul unic în care folosește cuvintele, revitalizându-le cu forța lor originală, pentru a prezenta obiecte, fenomene și experiențe care stau drept dovadă a posibilelor modulații ale Ființei.

În concluzie, trebuie spus că prezentarea celor trei filosofi, atât de diferiți, atât prin sistem filosofic, cât și prin perioadele istorice în care au activat, dar totuși uniți printr-o idee comună, nu este arbitrară. Ne-am dorit prin această prezentare să subliniem rolul privilegiat pe care poezia îl poate avea în dezvăluirea adevărului filosofic, oricare ar fi acesta (pentru că am văzut că acest adevăr poate diferi de la gânditor la gânditor). Prezentând diferitele argumente și modalități prin care poezia își îndeplinește misiunea de revelație, sperăm să fi făcut clar că este capabilă de un asemenea act și, fiind onorată cu o astfel de misiune, că trebuie purificată de înțelegerea prozaică ce a pătat-o pentru atâta timp. Luând în considerare posibilitățile poeziei, putem înțelege mai bine de ce Boethius a recurs la folosirea artei poetice în ultima sa operă, când moartea își aștepta cu nerăbdare prada, când putea la fel de bine să se rezume la o serie de psalmi (pe care cu siguranță îi repeta în minte). Ca Schelling sau Heidegger, care, fiecare în felul lui, au văzut în poezie o modalitate de a dezvălui ceva ce nu poate fi luminat de niciun alt fel de limbaj – chiar dacă vorbim despre natura realității sau despre adevărul Ființei și ființării, Boethius a simțit forța puternică a versurilor, care l-a ajutat să-și transmită ideile oricărui cititor, mai mult sau mai puțin curios să înțeleagă ceea ce a încercat să prezinte el, aflat atunci la final de drum. Astfel, la finalul capitolului nostru, subliniem încă o dată că folosirea poeziei în cadrul *Consolărilor* a avut un rol bine stabilit, care, prin puterea versurilor sale, transmite, de-a lungul secolelor, oricărui cititor, exact ceea ce a ținut să transmită autorul, plantând adânc săgețile unei idei în carnea celor care vor să parcurgă această lucrare monumentală. Prezentarea ideilor celorlalți doi filosofi a fost scurtă, dar, din nou plini de speranță, considerăm că a fost suficient să înfățișăm acele idei care păreau importante pentru scopul acestei lucrări și credem că mesajul a fost transmis cu succes; cel puțin, trasarea unor parametri oarecare pentru o analiză viitoare și individuală a fost îndeplinită. În fine, considerăm că rolul poeziei a fost, cel puțin, conturat în aceste pagini, fiind prezentate modalitățile în care poezia îndeplinește rolul pe care noi l-am descoperit, inspirându-ne, așa cum facem cu toții, de la minți din

alte epoci și din cuvinte simple de zi cu zi. Acestea fiind spuse, credem că scopul și intenția gânditorilor prezenți în aceste pagini au fost subliniate în mod corespunzător și pot vorbi de la sine.

Bibliografie

Aligheri, D. (1965). Divina comedie. Literatura Universală. București.

Boethius (2003). Mângâierile Filosofiei. Fundația Gândirea. București.

Derrida, J. (2015). Heidegger: Întrebarea privitoare la Ființă și Istorie. Tact.

Heidegger, M. (2019). Ființă și Timp. Humanitas. București.

Heidegger, M. (1982). Originea operei de artă. Univers. București.

Heidegger, M. (2013). Poetry, Language, Thought. Harper Perennial.

Lyotard, J.F. (1984). The Postmodern Condition: A report of Knowledge. Manchester University Press.

Platon. (2018). Phaido. Humanitas. Bucharest.

Schelling, F.W.J. (1995). Sistemul idealismului transcendent. Humanitas. București.

Schelling, F.W.J (2008). The Philosophy of Art. Univ Of Minnesota Press.

Turner, M. (1996). The Literary Mind . Canada: Oxford University Press.

Wittgenstein, L. (2013). Caietul albastru. Humanitas. București.

NOTE

1. 25 Most Influential Philosophy Books 2010-2020 | Academic Influence ↑
2. Lyn McCredden. "Poetry and the Limits of Language"; ideea de "poezie ca limită a limbajului se poate găsi, de asemenea, și în filosofia lui Derrida. ↑
3. Boethius (2003). Mângâierile filosofiei. Fundația Gândirea. București. Pp.3. ↑
4. Boethius (2003). Mângâierile filosofiei. Fundația Gândirea. București. Pp.15. ↑
5. Poetic Language - Introduction to Poetry (bccampus.ca) ↑
6. Paul Valery, poetul, eseistul și filosoful, discută întocmai despre acest subiect, poate cu mici diferențe, în lucrările sale, printre care, fiind una dintre cele mai notabile în acest sens, se numără eseul "La Jeune Parque" sau "The Young Fate". Valery fiind el însuși "un geniu sintactic", cuvintele folosite de Claudel pentru a-l descrie pe Mallarme. ↑
7. Sensul "ca o ceață" poate fi găsit sub forma unei teorii magistral prezentate în

filosofia lui Deleuze (și Guattari). La fel ca o ceață care pătrunde și învăluie fără limite clare sau puncte fixe, simțul, în această perspectivă, nu este ceva fix sau stabil, ci mai degrabă ceva fluid și dinamic, care reiese din interacțiunile și relațiile dintre diverse elemente. ↑

Imagine: Gustav Caillebotte - „Portrait of the Bookseller E.J. Fontaine” (1885); Sursă: Wikimedia Commons